

OCENY I OMÓWIENIA

DOI : 10.14746/rie.2024.18.26

Miron Klusak, *Europa 2023. Stary kontynent wobec nowych wyzwań*, Wydawnictwo Naukowe Grado, Toruń 2024, ss. 182.

Europa stoi w nietłętym dla siebie położeniu, gdy spojrzymy na ewolucję obecnego ładu międzynarodowego – zarówno polityczno-militarnego, jak i gospodarczego. Jak słusznie uważa Miron Klusak, już w samym tytule recenzowanej książki, przed „starym kontynentem” stoją „nowe wyzwania”. Europa, rozumiana głównie jako Unia Europejska, ale w potocznym sensie chodzi także o państwa w jakimś stopniu stowarzyszone czy też sprzymierzone z UE, np. Norwegia, Wielka Brytania itp. (w skrócie prozachodnie państwa europejskie), w obecnej chwili poszukuje swojej drogi, by stać się faktycznym podmiotem, a nie przedmiotem rywalizacji najważniejszych mocarstw globalnych, to jest obecnym liderem – Stanami Zjednoczonymi i pretendentem – Chinami. Europa, by osiągnąć cel stania się trzecim równoprawnym biegunem tworzącego się nowego systemu międzynarodowego musi sprostać czyhającym na nią wyzwaniom natury tak wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Kwestią sporną wśród nie tylko badaczy, ale przede wszystkim polityków, a także społeczeństw, jest kierunek ewolucji Unii Europejskiej: mowa tutaj po pierwsze, o koncepcji federalizacji, która ma na celu zespolenie wszystkich państw członkowskich w jedno federalne państwo, tworząc niejako „Stany Zjednoczone Europy”, a po drugie, o koncepcji „Europy ojczyzn”, która stoi w kontrze do powyżej wspomnianej idei, tzn. polega na większej decentralizacji i utrzymaniu suwerenności państw członkowskich na kształt zbliżony do konfederacji.

Problematyka zwiększania niezależności Europy oraz wynoszenia jej na trzeci biegun obecnego porządku światowego poruszana jest przez autorów wielokrotnie i z różną częstotliwością. Dlatego też książka M. Klusaka pt. *Europa 2023. Stary kontynent wobec nowych wyzwań*, wydana w pierwszej połowie 2024 roku, nie powinna zaskakiwać, a raczej potwierdzać tę regułę. Autor recenzowanej książki to emerytowany profesor Uniwersytetu Gdańskiego, Akademii Marynarki Wojennej, Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej oraz Wyższej Szkoły Komunikacji Społecznej w Gdyni. M. Klusak nie po raz pierwszy porusza kwestię Europy i jej miejsca na świecie. Recenzowana książka stanowi już kolejną odsłonę tejże serii (co najmniej szóstą, bazując na spisie ostatnich publikacji M. Klusaka).

Praca dzieli się na wstęp, dziewięć rozdziałów oraz zakończenie. Należy jednak zaznaczyć w tym miejscu, że autor niniejszej recenzji zauważył, iż ilość rozdziałów *stricto* odnoszących się do tematyki zarysowanej w tytule książki wynosi pięć. Pozostałe cztery to kompilacja przeglądu prasy, prozy oraz poezji. Rozdziały zatytułowane „Imponderabilia” oraz „Kompast” stanowią przegląd prasy i wydarzeń odnoszących się do polityki, gospodarki czy spraw społecznych w Polsce, Europie i na świecie. W przypadku rozdziału „Piotrek, co leży pod aniołem” mamy do czynienia z autorską prozą, która zawiera refleksje samego autora. Podobnie zresztą w przypadku rozdziału „Pisane wierszem”, gdzie również można zapoznać się – jak można podejrzewać – z poetyckimi utworami M. Klusaka.

Z uwagi na mniejszą wartość merytoryczną tychże części, recenzent postanowił pominąć je w procesie pisania recenzji, uznając, że o wiele istotniejsze będą rozdziały scharakteryzowane w dalszej części recenzji.

We wstępie autor recenzowanej pracy przedstawia, na czym – jego zdaniem – oparty jest porządek europejski, a nawet porządek zachodni, a mianowicie na wolności. Wolności rozumianej nie jako swawoli i anarchii, lecz jako kompromisie, zaufaniu i przede wszystkim odpowiedzialności. Jak sam M. Klusak wskazuje: „Zachód na drodze rozwoju doszedł do momentu,

kiedy doświadczenie pokazało, że trwały porządek jest możliwy tylko w oparciu o wartości. Wartością bezalternatywną jest wolność” (s. 9). W dalszej części Autor podkreśla także, że przyszłością dla Polski i innych państw europejskich jest Europa jako całość, gdyż taki organizm może sprawnie funkcjonować w konkurencyjnym świecie. W drugiej części wstępu M. Kłusak przywołuje wywiad z byłym prezydentem Estonii Toomasem Hendrikem Ilvesem z 2022 roku, w którym nawołuje on do pokonania Rosji, „zanim nas zniszczy” (s. 12).

W rozdziale pod tytułem „Czy demokracja się zużywa?” Autor podaje czytelnikowi swoją wykładnię na temat stanu demokracji w obecnych czasach, krytycznie podchodząc do sytuacji, jaka miała i ma miejsce w Polsce i na Węgrzech. M. Kłusak wprost mówi, że kraje te kierowały się ustrojowo w stronę demokracji suwerennej, czyli tworów quasi- czy też pseudodemokratycznych mających miejsce np. w Rosji. Stwierdza on także, że jak wszystko na świecie się zużywa, tak i demokracja nie jest w stanie tego uniknąć: „demokracja zużywa się w sposób dla ludzi dotkliwy” (s. 16). Dlatego też należy bronić demokratycznych ustrojów i wartości, gdyż demokracja sama w sobie się nie obroni. Autor kreuje przed Unią Europejską wyzwanie w formie pytania: „co zrobić z państwem, członkiem Unii, które obsuwa się w kierunku autorytaryzmu, stawiając się poza obowiązującym w Unii porządkiem”? W dalszej części tego rozdziału M. Kłusak prezentuje swoje stanowisko wobec stanu Polski, stwierdzając, że za czasów rządów obozu Prawa i Sprawiedliwości (2015–2023) Polska była rządzona „źle”; skomentował to również, pisząc, że „degradowana demokracja zmierza w kierunku populizmu i autorytaryzmu” (s. 24).

Kolejny rozdział, który Autor zatytułował „Europa wobec koniecznych zmian”, charakteryzuje wyzwania stojące przed Europą. M. Kłusak do najważniejszych z nich zalicza agresywną politykę Federacji Rosyjskiej, degradację środowiska i zmiany klimatyczne, nielegalną migrację, głównie z Afryki i Bliskiego Wschodu do Europy, dalszą integrację w ramach UE, kwestię budowania europejskiej suwerenności i zdolności obronnych, a także przestępczość i terroryzm. Jak zauważa autor, „zadaniem najtrudniejszym będzie dostosowanie się do dynamicznej ewolucji struktur współczesnego kapitalizmu” (s. 31). Ciekawym spostrzeżeniem jest również paradoks Europy mówiący o tym, że „problemem Europy jest to, co jest jej walorem, czyli różnorodność” (s. 32). Kolejna część tego rozdziału bazuje na rozważaniach M. Kłusaka na temat agresji Rosji na Ukrainę oraz wyłamywania się Polski i Węgier z europejskiego porządku.

Dalej, w rozdziale pod tytułem „Europa – gospodarka”, autor na samym jego początku przedstawia pesymistyczną prognozę, pisząc: „Staremu Kontynentowi grozi postępująca degradacja w niedalekiej przyszłości” (s. 43). W tej części pracy padają krytyczne słowa względem europejskiego modelu państwa opiekuńczego – autor sugeruje, że Europa powinna zwrócić się gospodarczo bardziej w stronę konkurencyjności, a co za tym idzie liberalizmu, odrzucając „poglądy o modelu obywatelskim gospodarki z nadwyżką racji poprawnościowych, humanitarnych i godnościowych” (s. 44). M. Kłusak zauważa także bardzo trafnie, że „UE jest przeregulowana” oraz że „winna unikać budowania jednostronnych zależności w obszarach strategicznych” (s. 48), tutaj podając znamieny przykład uzależnienia się Europy od rosyjskich surowców energetycznych. Na kolejnych stronach Autor porusza również problematykę europejskich uczelni i finansowania sektora badań i rozwoju przez państwa UE. W ostatniej części tego rozdziału M. Kłusak prowadzi rozważania na temat głównie idei integracji europejskiej. Stwierdza on w niej, że Europa ma ogromny potencjał, aby stać się faktycznym graczem na arenie międzynarodowej, lecz problem leży w kwestiach politycznych: „Europa jest gospodarczym mocarstwem, ale politycznym karłem” (s. 58). Dalej uznał, że federalizacja UE, pomimo iż nie jest to idea doskonała, to jednak jest koncepcją najkorzystniejszą, gdyż „federacja jest szansą na nieustanne poszukiwanie kompromisu przy zagrożeniu centralizacją i dominacją Niemiec” (s. 62).

„Europa – bezpieczeństwo”, bo takim hasłem została nazwana kolejna część recenzowanej pracy, odnosi się przede wszystkim do materii związanej z rosyjską agresją na Ukrainie.

W pierwszej części M. Kłusak przedstawia słuszne obawy, że Europę opuszczą amerykańskie wojska, które stanowią *de facto* główny straszak na zagrożenia ze wschodu. Pentagon w swoich strategiach zaznacza, że priorytetowym dla USA obszarem świata i działań jest region Indo-Pacyfiku i ewentualna konfrontacja z Chinami. Następnie Autor ponownie rozwodzi się nad tematem wojny na Ukrainie oraz rewizjonistycznego podejścia Kremla w stosunku do obecnego ładu międzynarodowego. Tutaj po raz kolejny Autor wykorzystuje jako podporę źródłową wywiad z byłym prezydentem Estonii, gdzie do przytaczanych cytatów dodaje swoje komentarze i przemyślenia. Podkreśla znów znaczenie integracji europejskiej wobec wojennych wyzwań, stwierdzając, że „przyszłością narodów w Europie jest Europa zjednoczona, jako kontynent” (s. 74). Na sam koniec M. Kłusak analizuje słowa Henry’ego Kissingera w jego artykule dla „The Spectator”, gdzie zestawia rozbieżne postrzeganie znaczenia konfliktu na Ukrainie.

Przedostatni do omówienia został rozdział odnoszący się bezpośrednio do Polski. „Polska – polityka i gospodarka” mówi o skomplikowanej sytuacji polityczno-gospodarczej w Polsce w ostatnich latach. Stara się pokazać, jak Polska gospodarka została upolityczniona przez polityków oraz jak bardzo ich nieodpowiednie działania przyczyniły się do np. wzrostu inflacji czy pogłębienia konfliktu polskiego rządu z Komisją Europejską. Autor w tej części poddaje ostrej krytyce stan polskiej gospodarki z zaleającą inflacją, porównując ją z innymi europejskimi gospodarkami. Konkluzją M. Kłusaka jest całkowite obarczenie winą za taką sytuację obozu PiS rządzącego w latach 2015–2023: „Winny jest PiS, bo przyczyny są w inflacji i w prawnym bałaganie, i w niepewności” – w tym miejscu odnosi się do inwestorów, którzy obawiali się wykładać pieniądze w kraju, w którym „nie wiadomo, jak będzie i ile co będzie kosztowało, a nawet parlament nie kontroluje gospodarki i budżetu” (s. 89). Co więcej, wyraźnie także zostaje skrytykowane podporządkowywanie wszystkich kwestii państwowych interesom partii – co miało mieć miejsce według Autora.

W zakończeniu swojej pracy M. Kłusak podsumowuje wcześniej scharakteryzowane zagadnienia związane z Europą, a także z Polską. Powtarza także swoje tezy i poglądy na dane tematy dotyczące chociażby elit rządzących w Polsce w czasach PiS, nielegalnej migracji oraz potrzebie reagowania przez UE na wszelkie wyzwania i zagrożenia. Jego zdaniem, „jeśli Europa nie będzie reagować na wyzwania, to dojdzie do ściany i czy wówczas los ją zmusi do zaminowania granic i obsadzenia ich wojskiem, bo racje moralne i godnościowe już się wyczerpały i trzeba zrobić coś konkretnego dla obrony jego terytorium i interesów jego mieszkańców” (s. 180). Poruszona zostaje także kwestia federalizacji UE. M. Kłusak wykląda, że od 1993 roku Unia stanowi nie konfederację, a federację, czego polskie elity polityczne nie mogą pojąć. Tak samo na sam koniec określa Unię Europejską jako test „na zdolność do współpracy i kompromisu” (s. 182), przypominając w tym fragmencie o znaczeniu porządku, na jakim bazuje Unia, tj. porządku wolnościowym.

Analizując powyższą pracę, recenzent spotkał się z pewnymi wątpliwościami co do jej naukowego charakteru. Po pierwsze, ze względu na brak bibliografii oraz bardzo znikomy udział odsyłaczy do źródeł – M. Kłusak bazował głównie na kilku artykułach prasowych oraz wywiadach, były to jedyne oznaczone źródła. Po drugie, sama „mieszana” konstrukcja całej pracy nie wpisuje się, zdaniem recenzującego, w ramy pracy naukowej. Po trzecie, także sam język niejednokrotnie przypominał język publicystyczno-potoczny, miejscami można było odnaleźć wulgaryzmy (głównie jako cytaty). Po czwarte Autor częstokroć nieobiektywnie analizował poszczególne kwestie związane np. ze stanem gospodarki Polski i nie było trudne do zauważenia, że opcja rządząca w latach 2015–2023 nie zaliczała się do jego „ulubionych”.

Niemniej jednak pytanie brzmi, czy w gruncie rzeczy pozycja ta miała być *stricte* pozycją naukową. Recenzentowi wydaje się, że M. Kłusak pokusił się o stworzenie hybrydy naukowo-publicystycznej połączonej z fragmentami poetycko-prozaicznymi; chcąc znaleźć odpowiednią kategorię dla pracy M. Kłusaka, można by stwierdzić, że jest to przede wszystkim esej na temat Europy okraszony wieloma autorskimi i subiektywnymi refleksjami i ocenami. Co trzeba

przyznać, że Autor potrafi chwytnie pisać, przez co czytanie tej książki jest przyjemne w samym procesie. Recenzent uważa, że praca M. Kłusaka nadaje się jako dobry i przystępny wstęp do problematyki Europy i jej pozycji w globalnym łańdźcu. Określiłby tę pozycję jako odpowiednią „zachętę” pod dalsze i głębsze zaznajomienie się z tą niezmiernie intrygującą tematyką. Dlatego też recenzent poleciłby tę książkę przede wszystkim czytelnikom, którzy chcą dopiero wkroczyć w meandry problematyki europejskiej, gdyż dla tych, którzy mają już szersze pojęcie na ten temat, pozycja ta może wydawać się mało dogłębna.

MIKOŁAJ WOŹNIAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0009-0002-7406-1538

Author Contributions

Conceptualization (Konceptualizacja): Mikołaj Woźniak

Data curation (Zestawienie danych): Mikołaj Woźniak

Formal analysis (Analiza formalna): Mikołaj Woźniak

Writing – original draft (Piśmiennictwo – oryginalny projekt): Mikołaj Woźniak

Writing – review & editing (Piśmiennictwo – sprawdzenie i edytowanie): Mikołaj Woźniak

Competing interests: The author have declared that no competing interests exist

(Sprzeczne interesy: Autor oświadczył, że nie istnieją żadne sprzeczne interesy)